

De Schietschijf van Vijf

Illustratie Theo Audenaerd

ONDERZOEKSGELD AFDELING HUMANE VOEDING (WAGENINGSE UNIVERSITEIT)

Totaal geldstroom: gift van ministerie van OCW en gratis deel van de boeren	0,9 mln
Totaal geldstroom: gift van universiteit van Wageningen en gratis deel van de boeren	1,4 mln
Totaal geldstroom: 'wetenschap' en 'bestelling' van onder meer bedrijven	6,3 mln

Zijn Nederlandse voedingswetenschappers 'lakeien van de suikerindustrie'? Wie de social media volgt, zou het bijna geloven.

TONIE MUJDE

De waarheid op tafel. Zo heet de nieuwe campagne van het Voedingscentrum, dat Nederlanders al sinds 1941 adviseert over een gezond eetpatroon. Het door de overheid betaalde centrum verspreidde in de oorlog recepten om tulpenbollen eetbaar te maken, introduceerde de Schijf van Vijf, en werkt nauw samen met zo'n beetje alle Nederlandse universiteiten en instituten die gespecialiseerd zijn in voeding.

Bij de nieuwste campagne krijgen radioluisteraars een stelling te horen. Zoals: van varkensvlees krijg je puistjes.

Niet waar, aldus de experts van het Voedingscentrum, dat ernaar streeft 'de wetenschappelijke consensus' weer te geven. Maar op de reacties op de eigen Facebooksite van het centrum blijkt al snel dat lang niet iedereen overtuigd is.

'Varkens worden volgestopt met hormonen', schrijft de een. 'Wanneer je varkensvlees eet, krijg je deze hormonen ook binnen en heeft dat zeker invloed op je hormoonbalans.'

'Jullie durven wel', schrijft de volgende. 'Gaan jullie het dan eindelijk eens fatsoenlijk onderbouwen? Of gaan jullie propaganda voeren met mijn belastinggeld?'

'Wat een leugens!' schrijft weer een ander. 'Echt niet best. De waarheid op tafel tssss.'

Om de reacties in perspectief te plaatsen: volgens een recente opiniepeiling waardeert iets meer dan de helft van de Nederlanders de activiteiten van het Voedingscentrum goed tot zeer goed. Maar er is ook een ander deel; mensen die bedenkingen hebben bij de officiële voedingsadviezen, of die zelfs twifelen aan de integriteit van de experts achter die adviezen.

Voor dit artikel is met een aantal van die critici contact opgenomen om de kern van hun wantrouwen te achterhalen. De gemene deler van de kritiek is: Nederlandse voedingswetenschappers zitten onder de plak van de industrie. De adviezen van instanties als De Gezondheidsraad en het Voedingscentrum zouden daardoor eerder de belangen van commerciële partijen dienen dan de gezondheid van de consument.

De critici baseren zich niet alleen op hun onderbuik. Veel van hen zijn hoogopgeleiden met een passie voor voeding en gezondheid, die hun mening desgevraagd uitgebreid onderbouwen. Kijk eens op de site van de Nederlandse Academie van Voedingwetenschappen (NAV), mailt een it-specialist uit Almere ons. En klik op het tabblad sponsors. Wat zie je?

Unilever, FrieslandCampina, Yakult, en zo gaat de lijst door. 'Voor mij is daarmee de onafhankelijkheid om zeep geholpen', schrijft de criticus. 'Want wiens brood men eet, diens woord men spreekt.'

Navraag leert dat de NAV een jaarbudget heeft van ongeveer 50.000 euro voor het organiseren van discussiebijeenkomsten en het runnen van een secretariaat. Leden betalen de helft via hun contributie, sponsors betalen de andere helft. In ruil voor die bijdrage mogen de sponsors meepraten op de bijeenkomsten. Volgens NAV-voorzitter Jogchum Plat is daar niets dubieus aan, maar stimuleert het juist een open dialoog. 'Onderzoekers uit wetenschap en bedrijfsleven leren elkaar kennen en gaan direct met elkaar in gesprek. Je kunt bijvoorbeeld op de voedingswetenschappers van Unilever afstappen en zeggen: al dat zout in die soep, kan dat niet wat minder?'

De sponsors betalen elk jaarlijks 500 tot 3.000 euro aan de NAV. 'Geen bedragen waar je een mening voor koopt', aldus Plat, die hoogleraar voedingsfysiologie is aan de Universiteit Maastricht.

Wie een blik werpt op de financiering van voedingsonderzoeken, ziet als eerste grote verschillen tussen Nederlandse universiteiten. Bij de sectie voeding en gezondheid van de VU is 80 tot 90 procent van het onderzoek puur nieuwsgierigheidsgedreven, schat hoogleraar Marjolein Visser. 'De trend dat voedingsonderzoeken steeds vaker gesponsord worden door bedrijven gaat niet op voor mijn sectie. En daar zijn we trots op.'

De VU is daarmee wel een uitzondering, blijkt uit een inventarisatie bij andere voedingsgroepen. Bij humane

voeding aan Wageningen Universiteit - de grootste Nederlandse onderzoeksgroep op het gebied van voeding en gezondheid - vormt 'wetenschap op bestelling' zelfs de hoofdmoot. Afdelingshoofd Frans Kok schat dat slechts 25 procent van zijn onderzoeksbudget geormerkt is voor nieuwsgierigheidsgedreven onderzoek.

Topsector

De rest van de inkomsten - 75 procent dus - komt van bedrijven, goede doelen, en nationale en Europese overheidsinstellingen die vaak willen meedenken met de onderzoekers. Dit tot vreugde van het kabinet-Rutte, dat met zijn topsectorenbeleid inzet op samenwerking tussen universiteiten, bedrijven en overheid. De topsector Agro&Food wordt daarbij gezien als 'de Nederlandse groediamant' en investeert onder meer 'in de ontwikkeling van nieuwe producten met meer toegevoegde waarde gericht op gezondheid, duurzaamheid, smaak en gemak'.

Sponsors hebben een grote stem bij het vaststellen van de onderzoeksvraag, maar Kok waakt ervoor dat zijn onderzoekers de resultaten hoe dan ook publiceren. 'Als wij ontdekken dat stofje x de bloeddruk niet verlaagt, dan melden we dat gewoon, ook als de sponsor van plan was een nieuwe productlijn met dat stofje te lanceren.'

Maar ook met dergelijke afspraken is het gevaar voor ongewenste invloed van sponsors niet geweken. Kok wijst zelf op een verontrustende studie in PLoS Medicine. Daaruit blijkt dat door de industrie gefinancierde voedingsonderzoeken acht keer zo vaak positieve gezondheidseffecten vinden als onderzoeken zonder sponsorbelangen. Oftewel: zeg me wie je sponsor is, en ik vertel je de uitkomsten van je onderzoek?

Een verleidelijke conclusie, maar toch ook wat voorbarig, aldus Kok.

'Als de industrie een onderzoek financiert is er vaak al een sterk vermoeden dat een stofje gunstige gezondheidseffecten heeft. Bij fundamenteel, ongesponsord onderzoek is de onzekerheid groter. Dat zou ook het verschil kunnen verklaren.'

Code

Waarmee hij niet het gevaar van belangenverstremming wil bagatelliseren. Want ook voor wetenschappers geldt: niemand bijt graag in de hand die hem voedt. En hoe groter de geldstroom uit de industrie, hoe lastiger het wordt om onafhankelijke voedingsadviezen te geven. De Gezondheidsraad - Kok was er voorzitter van de commissie Richtlijnen Goede Voeding - presenteerde daarom onlangs een ethische code. Experts worden voortaan gekeurd aan de hand van hun ingevulde belangenverklaringen, die openbaar staan op internet. Bij belangenconflicten mogen de experts niet meestemmen, heel Nederland kan zelf het bijbehorende papierwerk controleren vanachter zijn computer.

Transparantie als wapen tegen argwanende burgers; de Rotterdamse cultuursocioloog Stef Aupers ziet het vaker bij instituties die worstelen met hun geloofwaardigheid. Toch denkt hij dat transparantie weinig zal uithalen tegen het groeiend wantrouwen van burgers ten aanzien van autoriteiten.

Aupers - die onder meer onderzoek doet naar complotdenkers - ontdekte bij zijn eigen studies dat proefpersonen zelden hun mening herzien als ze extra informatie krijgen aangeboden. 'Mensen vinden doorgaans al iets en gaan vervolgens alleen maar op zoek naar bevestiging.'

Volgens Aupers leven we in verwarrende tijden. Het bankwezen, de politiek, de voedingsindustrie: het zijn complexe wereldwijd vertakte

netwerken waar je met een muisklik van alles over kunt lezen, maar waar je tegelijkertijd maar weinig greep op krijgt. Aupers: 'In onze moderne, geïndividualiseerde maatschappij trekken burgers zich steeds minder aan van autoriteiten. We zoeken onze eigen waarheid bij elkaar, wetenschappers hebben ook maar een mening.'

Want prof.dr.ir. Frans Kok mag dan wel oud-lid zijn van de raad van toezicht van het Voedingscentrum, hij is óók de Frans Kok die in een column de Suikerstichting feliciteerde met haar veertigjarig bestaan en de stichting prijst voor haar bijdrage aan evidence-based onderzoek. Verdacht, merkt een twitteraar op, want die Suikerstichting wordt volledig gefinancierd door suikerproducent Suiker Unie. 'Frans Kok blijkt een lakei van de suikerindustrie', schrijft de twitteraar.

Socioloog Aupers: 'Er zijn regelmatig échte voedingsschandalen, dus het is te gemakkelijk om hier direct van complotdenken te spreken. Tegelijkertijd is het gevaarlijk om te oordelen op basis van een soort internetlogica, waarbij je wel allerlei verbanden en belangen ziet, maar moeilijk vanaf een afstand kunt inschatten hoe zwaar die wegen.'

Als transparantie weinig uithaalt, heeft Aupers dan een beter idee om het wantrouwen bij burgers ten opzichte van voedingsautoriteiten weg te nemen? 'Misschien zou het helpen als voedingwetenschappers op bezoek gaan bij die critici op de social media. Elkaar recht in de ogen kijken doet vaak wonderen voor het wederzijds begrip. Maar ja, voeding is een emotioneel en persoonlijk onderwerp waarover 16 miljoen Nederlanders een mening hebben. Ik vrees dat voedselwetenschappers het dan erg druk krijgen met huisbezoeken.'

'JULLIE KENNEN JE LITERATUUR NIET!'

'E-nummers zijn wel degelijk

gevaarlijk, klik maar hier, hier en hier.' Volgens Stephan Peters, manager kennis en kwaliteit bij het Voedingscentrum is het een trend: burgers die hun kritiek onderbouwen met referenties naar wetenschappelijke studies.

Maar de kwaliteit van die literatuurlijst is vaak teleurstellend, vindt Peters. 'Dan zijn mensen gealarmeerd over stofje x omdat het bij een muizenstudie tumoren veroorzaakt. Vervolgens blijkt bij nauwkeurige lezing dat de dieren het stofje rechtstreeks in de hersenen kregen gespoten. Tja, wat zegt dat over voedselveiligheid bij mensen?'

Voorals de media onkritisch berichten over dergelijke studies, kan een stofje onterecht een gevaarlijke reputatie krijgen. Dit gebeurt volgens Peters bijvoorbeeld regelmatig bij de zoetstof aspartaam, bekend van light-frisdranken. Volgens het Voedingscentrum is de stof veilig en valt het in het lichaam uiteen in aminozuren die ook voorkomen in fruit en vruchtensappen. Maar wie aspartaam googlet, belandt al snel op blogs die waarschuwen voor kankerverwekkende eigenschappen.

Een rector van een middelbare school mailt ons: 'Blijkt over 20 jaar dat het Voedingscentrum ons heeft geadviseerd 'asbest' te drinken. Betalen zij dan de claims?'

Peters, zuchtend: 'Wat voor belang zouden wij er in hemelsnaam bij hebben om iedereen aan de kanker te helpen?'

'JULLIE LOPEN HOPELOOS ACHTER!'

Nog een veelgehoord verwijt aan het Voedingscentrum: het zou nieuwe baanbrekende inzichten veel te laat meenemen. Zo mailt een Groningse student ons: 'De standpunten van het Voedingscentrum over verzadigde vetten stammen uit de jaren vijftig.'

Volgens Stephan Peters van het

Voedingscentrum loopt zijn instituut inderdaad niet voorop. 'Wij zijn pas overtuigd als een meerderheid van de wetenschappers dat ook is', zegt hij. Dit heeft als nadeel dat het Voedingscentrum een nieuw inzicht soms pas jaren later overneemt. Maar het voordeel is dat het instituut niet met elke dieethype meewaait, om daar vervolgens weer op terug te moeten komen. Peters: 'Neem anti-oxidanten; een paar jaar geleden prezen voedselgoeroes die massaal de hemel in. Inmiddels is het stil op dat front. Er zijn nu zelfs studies die suggereren dat anti-oxidanten kankerverwekkend kunnen uitpakken.'